

Girona, una mirada des de Tolosa de Llenguadoc

Petita crònica de les incursions d'una associació cultural francesa a la Girona de 1910

A partir d'una referència que ens va passar un bon amic d'un fons que contenia imatges de patrimoni de la demarcació de Girona, vam aprofundir en la consulta d'un conjunt documental que ens reservava alguna sorpresa en forma d'imatge inèdita d'espais i perspectives de la ciutat i de l'entorn.

Text > ROSA MARIA GIL TORT

En un assaig titulat *Com ordenar una biblioteca*, traduït al català per Anagrama l'any passat, Roberto Calasso ens presenta la seva teoria del bon veí per il·lustrar aquella troballa fortuïta d'un

llibre al costat del que en realitat buscàvem i que acaba ajustant-se més a les nostres necessitats que el que cercàvem en principi. Una cosa semblant passa sovint en la recerca en biblioteques, en arxius i en hemeroteques,

un fenomen que s'ha intensificat molt a partir dels repositoris digitals. La troballa casual d'unes fotografies de Girona inèdites, en el curs d'una altra recerca, va ser l'origen del treball que presentem.



>> *Les cases de l'Onyar, a Girona, cap al 1910, amb la Casa Masó en obres, durant la primera fase de la reforma que en va fer l'arquitecte Rafael Masó.*
Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. FOND DES TOULOUSAINS DE TOULOUSE (AUTOR DESCONEGUT).

La referència que hem esmentat abans ens connectà amb l'inventari del fons d'imatges d'una associació cultural de Tolosa de Llenguadoc, fundada el 1904 i encara ben viva pel que fa a activitats i publicacions, anomenada Les Toulousains de Toulouse et Amis du Vieux-Toulouse. En el seu origen es definien com «un conservatoire de l'âme, de l'esprit du passé de Toulouse et de sa regions et a pour objectif la protection et promotion de ce patrimoine».

Una societat cultural per a una societat culta

Les Toulosains de Toulouse és un exemple d'aquelles entitats culturals que, a la França del segle XIX i principis del segle XX, van ser creades per la societat civil per aglutinar activitats culturals basades en l'estudi i la recuperació de l'entorn, la preservació del patrimoni, material i immaterial, i la creació d'equipaments per dur a terme tots aquests propòsits. En el cas que ens ocupa, ben aviat varen fundar la seva pròpia revista, *L'Auta*, el 1907. L'any següent, va obrir les portes el Musée du Vieux Toulouse, promogut i gestionat per la societat, amb les col·leccions que havia aplegat des que es va fundar. El caràcter i la trajectòria de Les Toulosains s'adscriu a la tipologia de *société savante* amb vocació de rigor acadèmic, erudició, alta divulgació i intervenció sobre l'objecte d'estudi.

Actualment té mil cinc-cents socis, i manté l'activitat amb una motivació intacta a la del moment de la seva creació. A més de la revista esmentada, des de l'inici va aplegar un interessant fons d'arxiu d'història local i una important biblioteca sobre regionalisme, molt consultada pels investigadors. També atorga diversos premis que reconeixen els millors treballs científics sobre la regió i una medalla a la millor restauració de patrimoni, instituïda el 1973.

Val la pena aprofundir una mica en el context en què aquestes societats es van desenvolupar i com han aconseguit sobreviure fins avui, com a mesura de la significació de l'interès per documentar el patrimoni gironí i català.

Per a Caroline Barrera, autora d'un estudi titulat *Les sociétés savantes au XIXe siècle, une sociabilité exceptionnelle*, publicat el 2004, Les Toulosains és un fruit tardà de l'eclosió d'enti-



>> Cases a la vora de l'Onyar, a Girona, cap al 1910. Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. FOND DES TOULOUSAINS DE TOULOUSE (AUTOR DESCONEGUT).

tats culturals que durant el segle XIX funcionaven com a acadèmies o *sociétés savantes* dedicades a les lletres, l'arqueologia, les arts, les ciències, l'agricultura i les ciències mèdiques, entre moltes altres disciplines. L'èxit d'aquestes associacions intel·lectuals s'explica per la seva capacitat de respondre a necessitats socials diverses, com l'interès científic, cultural, educatiu i professional, gràcies a un ventall d'accions com el foment dels treballs erudits, la recerca científica, la difusió del coneixement de l'entorn i l'organització d'activitats culturals com ara publicacions, conferències i sortides. La clau de la seva pervivència està en l'equilibri entre el rigor necessari per al treball intel·lectual i el seu caràcter d'activitat d'oci. L'autora recompta, a mitjan segle XIX, fins a una vintena de societats en una població d'uns cent cinquanta mil habitants, fet que atribueix a la tradició de les elits tolosanes per la sociabilitat cultural. Aquest còmput es refereix a les entitats amb patrimoni immoble, i una activitat estable i significativa. Moltes, fundades durant el segle XIX i principis del XX, han perdurat fins avui, i les seves activitats i manifestacions s'inscriuen en la vida

cultural de la Tolosa actual. N'hi ha algunes que tenen una antiguitat venerable, com per exemple l'Académie des Jeux Floraux, fundada el 1323 i plenament activa en l'actualitat. La majoria d'aquestes societats estan adscrites al CTHS, el Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, que actualment agrupa tres mil associacions amb aquest perfil a tot França. Les Toulosains de Toulouse et Amis du Vieux-Toulouse és una de les trenta-cinc associacions actives inscrites a la regió de Tolosa.

El patrimoni entre el territori i l'acadèmia

Gràcies a la revista de la societat, titulada *L'Auta*, d'aparició molt primerenca i amb continuïtat fins avui, podem resseguir els objectius fundacionals de Les Toulosains i la seva concreció en activitats culturals. La revista neix amb una clara vocació de reivindicació regionalista, expressada en la voluntat de preservar les dues màximes expressions identitàries: la llengua i el patrimoni. Pel que fa a la llengua, la defensa de l'occità comença en el subtítol de la capçalera, «Que bufo un cop cada mes» (posteriorment canviarà de periodicitat diverses vega-



>> Ruïnes d'Empúries a l'inici de les excavacions, cap al 1910.

Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. FOND DES TOULOUSAINS DE TOULOUSE (AUTOR DESCONEGUT).

des) i es consolida en la combinació d'articles en occità i en francès. No és l'objectiu d'aquest article analitzar la pervivència i la presència ponderada de l'occità en relació amb el francès durant tot el període, però un repàs a la col·lecció de la revista evidencia un ràpid esllanguiment del primer, i que des d'abans de 1920, excepte en algun escrit testimonial en el període immediatament anterior a la Gran Guerra, no es torna a recuperar en tota la trajectòria de la publicació.

A més d'aquesta defensa activa de la llengua, les inquietuds i reivindicacions regionalistes envers el centralisme de París són força més presents en les primeres dècades de la revista i decauen de forma paral·lela a l'occità en tot el període restant.

Si la defensa del patrimoni immaterial, definit en la llengua i les tradicions, és un dels objectius d'aquesta *société savante*, l'altre gran puntal reivindicatiu és el patrimoni immoble que, seguint la nomenclatura de l'època, és referenciat com a *monuments*, abans de les actualitzacions

conceptuals que al llarg del segle xx van portar a revisar el terme.

Llegim en el número 2 de la revista com s'articulen aquests objectius: conservar tot el que recordi el passat de la ciutat, de glòria i grandesa; protegir i conservar els vells monuments, endegant-ne les restauracions més urgents; mantenir la memòria dels noms antics dels carrers, lligats estretament a la història local, i respectar i recordar les velles tradicions.

Un ideari tan orientat a la preservació de la memòria col·lectiva, dotat de la mirada culta que els feia superar la perspectiva local, aviat va tenir en Catalunya un referent per considerar en matèria de gestió política i cultural. A les pàgines de *L'Auta* identifiquem la voluntat de canalitzar la pulsio regionalista de Les Toulousains contra la voluntat centralitzadora dels estats forts. Entre Espanya i França, els territoris històricament diferenciats malden per mantenir i augmentar la seva autonomia. Aquesta voluntat sovint es vehicula a través de la preservació i la valoració del patrimoni propi. És en

aquest context que hem d'entendre les mirades creuades, a banda i banda de la frontera, i la seva expressió en articles i viatges i en el pòsit de les imatges que ens han arribat.

Les imatges recuperades

La contemplació de les velles fotografies gironines recuperades entre els centenars d'imatges aplegades en el fons de Les Toulousains de Toulouse et Amis du Vieux-Toulouse ens provoca interrogants pel que fa a l'autoria i el context en què es van captar. És cert que la consulta de la documentació de la societat no ens acaba d'il·luminar sobre el seu origen. Malgrat haver-ho intentat, ens hem de conformar a considerar-les, de moment, un testimoni dels esguards creuats entre dos territoris que compartien una singularitat regionalista, vehiculada en l'interès pel coneixement i la preservació del patrimoni. La recerca en la dinàmica de com es va generar el fons documental i material de l'associació ens aclareix que va ser producte de les donacions i dels llegats dels socis i d'algunes adquisicions. Els socis, que eren professionals liberals i comerciants de la ciutat, majoritàriament, sovint feien donació d'imatges, documents històrics i objectes patrimonials a la societat. Aquestes deixes s'integraven en el fons propi de Les Toulousains, i en bona part es conservaven en el museu i la biblioteca que ja s'havien creat el 1907. Des del 2006, el fons d'imatges es conserva als Archives Départementales de Toulouse.

En el fons documental de la societat hi trobem 2.836 plaques de vidre, datades majoritàriament entre 1850 i 1950. Tan sols una petita part varen ser captades en terres gironines. No obstant aquesta migradesa i la qualitat desigual que presenten, cadascuna constitueix un document molt interessant per recuperar realitats que ens són molt properes i que aquí descobrim en mirades inèdites. La contemplació de la geografia d'aquestes imatges ens porta a pensar que van ser fruit de sortides puntuals dels autors. Malgrat que ho hem intentat, no ens ha estat possible documentar cap excursió organitzada que hagués pogut servir de context a les fotografies.

Amb tot i això, no ens podem sotraure a la càrrega icònica en singular d'algunes i a l'interès de tot el conjunt,

entre l'etnografia i el coneixement del patrimoni. En el primer grup destaquen, per sobre de totes, dues instantànies de les cases de l'Onyar, que la informació sobre el context de què disposem ens permet datar sense marge d'error entorn del 1910.

La primera imatge correspon a una presa de la riba dreta de l'Onyar des de l'antic pont de Sant Agustí. El detall de la instantània ens permet datar-la de l'any 1910. Resulta molt interessant perquè ens dona informació, fins avui inèdita, de l'aspecte de la Casa Masó en plena primera reforma. En aquell moment, un jove Rafael Masó que havia acabat la carrera tot just feia quatre anys va rebre l'encàrrec de la família de reformar l'antiga casa pairal, constituïda per tres antigues cases de veïns a la vora del riu. Fins avui, l'única imatge que es conservava d'aquelles obres era una fotografia del detall de l'entrada de la casa des del carrer de les Ballesteries, amb la figura de Rafael Masó d'esquena. Aquesta fotografia de Tolosa ens ofereix, amb tot detall, el procés de reforma de la façana del riu, en ple projecte, i que va ser l'inici de la configuració de la imatge icònica que avui en tenim. S'hi reconeix el plantejament de les galeries i



>> Treballs preliminars de les excavacions d'Empúries, cap al 1910.

Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. FOND DES TOULOUSAINS DE TOULOUSE (AUTOR DESCONEGUT).

l'escapçament de la torre circular que els gravats i les fotografies situen a la banda esquerra de la façana. Aquella torrella allotjava una escala de caragol, coronada per una coberta cònica. L'estructura va desaparèixer en una reforma posterior i va ser substituïda

per una torre cilíndrica, de dimensions semblants, encastada a l'extrem esquerre de la façana, no visible des de l'exterior, i destinada a allotjar l'escala de servei de l'habitatge.

L'altre element que esdevé summa-ment interessant de la fotografia és la

>> Oliveres i pins a la zona de Montgó, l'Escala, cap al 1910.

Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. FOND DES TOULOUSAINS DE TOULOUSE (AUTOR DESCONEGUT).



part superior de la casa, on s'aprecia amb tota claredat l'estructura preexistent de les tres cases, amb un pis de diferència entre les dels extrems i la del mig, cosa que va determinar la peculiar estructura coronada en frontó que Masó va dissenyar per a l'espai.

Al costat dret de l'immoble en obres hi veiem la casa corresponent al número 29, que no s'incorporà al patrimoni familiar fins al 1916 per l'adquisició que en va fer Santiago Masó, com a hereu de la família, i que l'arquitecte Rafael Masó va unir a l'estructura de la casa pairal en la darrera reforma, que acabà el 1920.

Més enllà de la Casa Masó, que concentra el màxim interès d'aquesta fotografia, al fons de la imatge s'aprecia l'absència del pont d'en Gómez o de la Princesa. La construcció, amb projecte de Lluís Homs Moncusí, data de 1915. Per això als límits de l'Onyar tan sols hi trobem els pilars i el pont del ferrocarril, ja sòlidament construït.

L'altra imatge que volem comentar és una panoràmica des del pont de Pedra, que ofereix una visió de les cases del riu en un estat de deteriorament notable, i que va perdurar fins a finals dels anys vuitanta del segle passat.

El fotògraf anònim a qui devem aquestes imatges magnètiques ens va deixar també altres mostres del seu periple per la ciutat i per les comarques. Concretament, pel que fa a Girona ciutat, hi trobem un fragment de façana de l'edifici de la Fontana d'Or, des de la pujada de Sant Martí, i una vista de les ruïnes de la Torre Gironeïlla. Un cop allà dalt, la passejada el degué portar fins a l'esponerosa vall de Sant Daniel, on també va captar una fotografia.

Un ciutadà de Tolosa membre d'una *société savante* dedicada al patrimoni no podia deixar de sentir-se atret pel conjunt arqueològic d'Empúries. Per això en el fons hi trobem un conjunt d'imatges del jaciment d'Empúries

que reflecteixen l'estadi inicial de les excavacions sistemàtiques, que hi havia començat el 1908 la Junta de Museus de Barcelona, i que en un primer moment dirigia Josep Puig i Cadafalch. Hi veiem els primers treballs de desenrunament, en els quals van aflorar les estructures i els elements que avui podem admirar. També hem localitzat el document gràfic *Oliviers et pins parasols*, que probablement va ser captat a Montgó. En aquest cas, el relleu primigeni i la torre de defensa ens ajuden a identificar un indret avui totalment transformat.

I també mereix la nostra atenció la fotografia del pont de Besalú, irrecognoscible amb l'aspecte escapçat, sense la torre central que el caracteritza. Després de segles de riuades, enderrocs i reconstruccions, aquest pont medieval va perdre el seu atribut principal el 1880, any que es va decidir suprimir-ne el portal i la torre central per permetre-hi el pas de maquinària pesant per a la indústria tèxtil d'Olot. Aquesta és la imatge que reflecteix la fotografia dels voltants de 1910, i que en dificulta la identificació. Fins al 1921, data de la inauguració del pont nou de la travessia de Girona a Olot, aquest era l'únic mitjà per travessar el Fluvià en aquest punt. El 1939 l'estructura va ser dinamitada per l'exèrcit republicà en retirada; concretament, en van fer volar la tercera arcada i la quarta. La ruïna va romandre inservible fins al 1965, any que es va inaugurar la restauració que li va donar l'aspecte que avui coneixem.

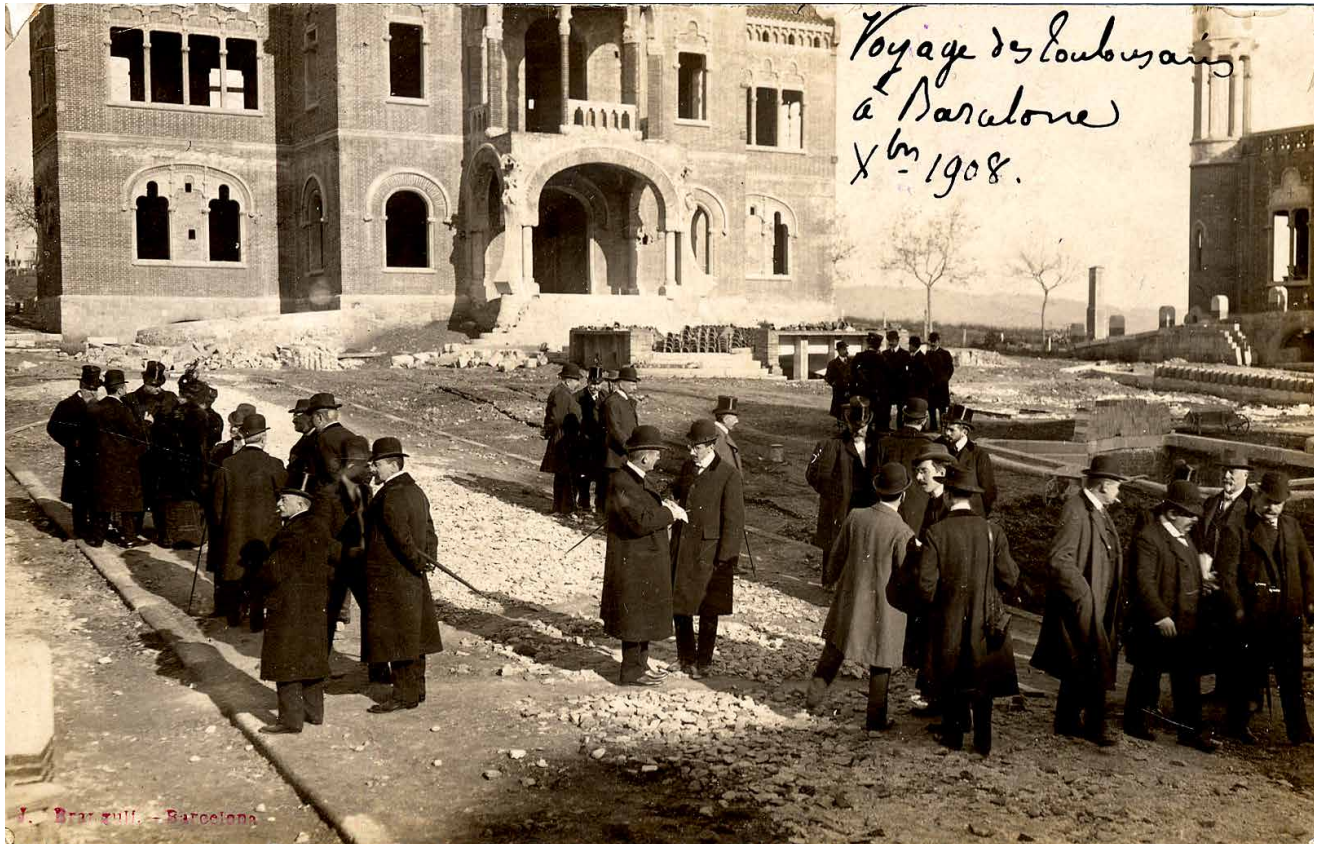
La resta de les imatges gironines del fons ens ofereixen el testimoni de com eren, fa poc més d'un segle, llocs avui tan integrats en l'imaginari patrimonial com Torroella de Montgrí, Sant Pere de Roda i Sant Miquel de Fluvià... Fora de les nostres comarques, també és interessant ressaltar les fotografies de Sant Joan de l'Erm, a Lleida, com a testimoni de l'absoluta reconstrucció que ha sofert el monestir.

A més, hem localitzat en el fons unes imatges que documenten la visita de Les Toulousains a Barcelona, el 1908. Concretament, els participants van ser fotografiats davant de les obres de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona. Sens dubte, l'estructura revolucionària en pavellons del nou



>> El pont de Besalú abans de la restauració de 1965, cap al 1910.

Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. FOND DES TOULOUSAINS DE TOULOUSE (AUTOR DESCONEGUT).



>> Socis de Les Toulousains de Toulouse davant les obres de l'Hospital de Sant Pau, a Barcelona, el 20 de desembre de 1908.

(Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. MAIRIE DE TOULOUSE)

hospital i la força de l'obra modernista de Lluís Domènech i Montaner van motivar el llarg viatge d'aquells socis. La descripció de la fotografia ens documenta la presència entre la comitiva del cònsol general de França a Barcelona en aquell moment, Cyprien de Bellissen Bénac; l'alcalde de Tolosa, Raymond Leygue; l'alcalde de Luchon, Paul Bonnemaïson, i l'alcalde de Barcelona, Albert Bastardas i Sampere.

Com a conclusió, resulta interessant veure, més enllà del valor documental de les fotografies antigues, el testimoni d'un interès pel passat lligat a contextos polítics i culturals de patrimonialització. N'és un exemple la manera en què les excavacions d'Empúries en el context noucentista de recuperació dels clàssics, i també l'eclosió modernista de Barcelona, atreïen personatges cultes de fora com a observadors d'una realitat en part propera i somniada per afinitat d'interessos i inclinacions. Es tracta d'una mirada forana que ajuda a superar la referència no referenciada i que de tan propera s'esvaeix en la nostra quotidianitat.

«No hi ha res tan difícil de situar com les coses que tenim davant tothora, per la senzilla raó que són la referència no referenciada que ens serveix per ubicar-ne la resta.»

JOAN RAMON RESINA, pròleg a *La voluntat clàssica de Catalunya. El paper del jaciment arqueològic d'Empúries en la construcció del nacionalisme català: Prat de la Riba, Eugeni d'Ors i el Noucentisme*, de PAU GUINART LÓPEZ



>> Les Toulousains de Toulouse de viatge a Barcelona, davant les obres de l'Hospital de Sant Pau, acompanyats de les autoritats, el desembre de 1908.

Foto: ARCHIVES MUNICIPALES DE TOULOUSE. MAIRIE DE TOULOUSE (JOSEP BRANGULÍ SOLER).